

Ole-jacob Abraham (1969–)

Abraham er utdannet historiker. Han har blant annet jobbet som journalist, informasjonsoffiser, russisktolk, oversetter og forlagskonsulent. I 2006 debuterte han som forfatter med boka «Bergensværet, Vær og uvær 1905–2005» på Kapabel Forlag. «Forelebig udø!» (2007) er hans andre bok.

Ivan Trofimovitsj Pokinboroda (1914–1982)

Alias «Nils», «Leonid Dnjeprovskij», «Håkon Hansen», «David Daazenko». Under andre verdenskrig satt han i fangeleir i Norge, som han rømte fra. Han gjennomlevde foruten dette den russiske revolusjonen, første og andre verdenskrig, samt etterkrigstida i Vesten og i Sovjet.

Asbjørn «Osvald» Sunde (1909–1985)

Asbjørn Sunde var Norges viktigste sabotasjeleder under andre verdenskrig. Han lærte å lage bomber under borgerkrigen i Spania. Fra 1940 tok han dekknavnet «Osvald», og ledet den kommunistiske motstandsbevegelsen. I 1954 ble han dømt til åtte års fengsel for spionasje til fordel for Sovjetunionen.

«Menn i mørket»

Asbjørn Sundes egen beretning om sine opplevelser som leder av «Osvald-gruppa» ble utgitt første gang i 1947. Det er en spektakulær historie om kommunistenes motstandskamp, en innsats som lenge ble dysset ned. Boka kom i ny utgave på Spartacus forlag i 2009, med forord av Lars Borgersrud.

Noen speiler århundrene mer enn andre. Russeren «Nils» har et livsløp som tar pusten fra deg, skriver **Arild Linneberg**.

Reise gjennom mørket

Kvar fredag presenterer norske forfattere og litteraturvitarar ein utvald forfattar

GOD BOK

Ole-jacob Abraham

«Forelebig udø»
Sovjetiske krigsfanger,
norske partisanar og
russaren «Nils».

Kapabel forlag, 2007

«Menn i mørket», Asbjørn Sundes bok om Osvald-gruppa, kom ut i 1947 og i nytt opplag på Spartacus forlag i 2009. Boka dokumenterer virksomheten til den kommunistiske motstandsbevegelsen i Norge under andre verdenskrig. Osvald-gruppa var den mest militante norske motstandsgruppene, utførte avgjørende militære sabotasjeaksjoner mot tyskerne, samt likvidasjoner av nazister.

Etter krigen blei disse kommunistene fortia, dels forfulgt, Sunde dømt for spionasje, gruppas heroiske innsats også latterliggjort, ikke minst av Haakon Lie i «Krigstid» (1982), og seinere av Egil Ulateig. De virkelige heltene var visstnok folk som Max Manus & co., det passa bedre til den nye norske

«Tyskerne betrakta ikke russerne som mennesker, og behandla dem deretter»

USA- og NATO-virkeligheten etter 1949. Osvald og hans menn blei nå omtalt som «kommunistiske terrorister».

Jeg hadde ikke lest «Menn i mørket» for i år. I forordet av Lars Borgersrud fant jeg referanser til Ole-Jacob Abrahams «Forelebig udø». Sovjetiske krigsfanger, norske partisanar og russaren «Nils», Kapabel forlag 2007. Den viste seg å handle om den russiske krigsfangen «Nils», som etter å ha rømt fra fangeleiren i Os ved Bergen, blei medlem av

Osvald-gruppa, og som var med i kampen om hovedkvarteret deres, Sollia på Toten, der noen av gruppa på mirakuløst vis greide å unnsnippe, deriblant Nils, og Osvald sjøl – Asbjørn Sunde med kone og unge. Dagen etter at jeg hadde lest «Menn i mørket», var «Forelebig udø!» den første boka jeg fikk øye på på et bord på et boksalg på Torgalmenningen i Bergen. Det er ei bok av de sjeldne.

«Jag som speglat århundradet» er tittelen på en svensk biografi. Noen speiler århundrene mer enn andre. Russeren «Nils» er en av dem. Noens livsløp tar pusten fra deg. Nils hadde mange navn, mer eller mindre kjære. Opprinnelig het han visst Leonid Dnjeprovskij, alias Ivan Trofimovitsj Pokinboroda alias David Daazenko alias Håkon Hansen. Den egentlige identiteten hans ligger antakelig «gøymt i arkivet til norsk eller russisk overvåkingspoliti», skriver Ole-Jacob Abraham.

Mannen bak navnene var visstnok født i Ukraina i 1914, levde i Sovjetunionen til 1942, samt etter krigen fra 1958 til 1982. Ivan Trofimovitsj gjennomlevde den russiske revolusjonen, første verdenskrig, kollektiviseringa, staliniseringa, Moskva-prosessene, andre verdenskrig, og utviklinga i Vesten og i Sovjet etter krigen fram til han døde. Han var soldat

– grunnløse – spionmistanker, i 1958 repatriert til Sovjet, der han forsvant sporløst i 1972. I 1982 døde han i Sibir.

Asbjørn Sunde forteller i «Menn i mørket» at han en dag fikk spørsmål om å oppta en rømt russisk krigsfange i motstandsgruppa. Sunde var skeptisk. De hadde nettopp oppdaga at en i gruppa nok var tysk spion, han hadde røpa gruppas tilholdssted, og blei likvidert. Men Leonid fikk sjansen, og deltok både i sabotasjeaksjoner og likvidasjoner, samt i forsvaret av Sollia. Leonid hadde rømt fra krigsfangeleiren i Os, på Haugsneset ved utløpet av Osloelva.

Tyskerne betrakta ikke russerne som mennesker, og behandla dem deretter. Felttoget på Østfronten var masse mord og etnisk rensing av et ukjent antall millioner mennesker. Ifølge Ole-Jacob Abrahams kilder døde cirka 27 millioner sovjetborgere under andre verdenskrig, det mest brukte tallet er cirka 20 millioner. Halvparten av alle som døde under Den andre verdenskrigen var sovjetborgere. «Til samanlikning hadde USA 259.000 omkomne og Storbritannia hadde 326.000». Enhver form for aktiv eller passiv motstand skulle utryddes på Østfronten. Alle som kunne mistenkes for å støtte geriljagrudder, skulle skytes. Alle sovjetiske kommissærer som blei tatt til fange, skulle skytes. Av 5,7 millioner sovjetiske borgere som satt i tysk fangenskap under krigen, døde 3,3 millioner.

Hvor lite oppmerksomhet det har vært om slikt etter krigen i vestlige land som Norge, er mer enn forstemmende. Så det gjør godt å lese om osingenes innsats for å hjelpe de russiske fangene der. Os-leiren hadde lavest dødelighet blant leirer for russiske fanger i Norge. Lokalbefolkninga hjalp til med mat, klær, med det meste det gikk an å hjelpe med. Fangenes daglige meny besto for eksempel av potetskrell blanda i skjemt sildeslo, «det måtte være råttent, for det stinket», skreiv Marie Østrem, som organiserte hjelpearbeidet, noe det var dødsstraff for.

I Bergensslapset hadde fangene ikke strømper på føttene, ikke sko, av klær bare restene av de

«FORELEBIG UDØ»: Ole-jacob Abraham har skrevet historien om Bergen i 1943 ble han medlem av Osvald-gruppa. Bildet viser

Arild Linneberg er professor i litteraturvitenskap ved Universitetet i Bergen.

uniformene de hadde kommi i, eller papir å tulle seg inn i regn og kulde. Når den tyske politikken overfor de sovjetiske *Untermenschen* på et tidspunkt blei endret fra likvidering til internering, skyldtes det tyskernes behov for arbeidskraft. Fangene, både russiske krigsfanger og sivile, fikk overleve «med maksimal utnyttning, brutal behandling, elendig mat og dødsstraff for einkvar ulydnad», skriver Abraham.

Ole-Jacob Abraham, sjøl osværing og historiker, har hatt en nyttig kilde i Marie Østrem. Om forholda i leiren skriver hu: «Fangene får ofte pryl. Folk kan høre skrikene lang vei når det er på det verste.» Noen dager etter at to rømlinger var blitt myrda, «var det en russer som nesten ble slått til døde. (...) Blodet dryppet fra nese og munn på ham, og han hadde en kake av størknet blod i håret.» En straff var «å stenge

den russiske krigsfangen «Nils», som ble deportert til tvangsarbeid i Norge fra østfronten. Etter å ha flykta fra fangeleiren Os ved russiske krigsfanger i en norsk fangeleir, seinsommeren 1941.

ARKIVFOTO: SCANPIX

dem inne om natten i et lite, glissent skur. De har jo nesten ikke klær, og når de får slippe ut igjen av skuret, er de blå av frost.» Tyskerne behandla fangene, også i Os, helt i strid med Genèvekonvensjonen. Men noen av de tyske fangevokterne i Os var visstnok medmenneskelige, viste respekt og tillot hjelpearbeidet.

Leonid Dnjeprovskij rømte. Han stakk til fjells. Først tok han inn på løa på en gård på Osstølen, seinere lå han i dekning i ei hytte på Borgafjellet. Han blei holdt i live av lokalbefolkninga. Flere ganger var det på nippet til at tyskerne oppdaga «fangen i skogen», som var uforsiktig, tok turer rundt i området og spurte til og med etter tobakk og mat hos en lokal NS-mann, men som ikke anga han. Men å komme seg videre? Fra Os? Tyskere alle vegne og ingen fluktruter. Et år

holdt han seg i skjul der. Han lærte seg «norsk». Han hadde fått tak i ei norsk ABC og ei russisk-svensk ordbok, og etter hvert «no jeg meget Norsk forstå». Resultatet blei som overskrifta på Ole-Jacob Abrahams bok: «Forelebig udø!» Det var det han svarte i et brev til Marie Østrem, *Russkaja mama*, «russermora», på åssen det gikk. Jo han var fortsatt i live. Han hadde fått hjelp til å komme seg over til Østlandet, av Milorg i Os, og av Ruth Jørstad, dattera til NKP-leder Peder Furubotn. I Valdres hadde han blitt mottatt av folk fra motstandsgruppene. Derfra kom han seg videre til Drammen. Og Toten. Til Osvald på Østre Eina. Fra nå av var Leonid «Nils».

Tyskland var på retrett på alle fronter, og planer blei lagt for å åpne væpna motstand mot okkupasjonsmakta. I en av planene spilte Nils ei nøkkelrolle.

Asbjørn Sunde «ønskte å setja fri sovjetiske krigsfanger, som skulle utgjera kjerna i en partisanhær», skriver Abraham. Sunde skreiv: «Under det forberedende arbeidet støttet vi oss til de verdifulle opplysningene som Nils – vårt sovjet-russiske grupped medlem – kunne gi.»

I mai 1944 dro Sunde alias Osvald og Leonid alias Nils til Hallingdal for å forberede en aksjon: fem hundre sovjetiske krigsfanger skulle settes fri fra en leir på Gol. Planen blei ikke satt ut i livet, blant annet på grunn av dødelige anslag mot Osvald-gruppa. Etter flukten fra Sollia, skjulte Nils seg på Reinli. Milorg-gruppa der fikk ordre om å likvidere han, men nekta. To andre krigsfanger som klarte å rømme fra Gol og som fikk hjelp av Mikjel Fønhus i Sør-Aurdal, blei seinere skutt av tyskerne på Tonsåsen. Så Nils svevde i

livsfare, også i krigens siste måneder. Kort tid etter fredsslutninga fikk han vite at han hadde mista hele familien sin i Sovjet.

Tilbake til Russland? Det gikk historier om at krigsfanger som vendte tilbake, blei skutt som desertører. Ifølge Abraham er dette omstridt. «Både vestlege og russiske historikarar har hevda at dei fleste av dei repatrierte krigsfangane vart sendt i fangeleirar eller avretta, men dette er ikkje riktig. Sovjetisk arkivmateriale (...) viser at ein overveldande majoritet av dei repatrierte fekk ein lagnad som ikkje skilde seg frå lagnaden til vanlege borgarar av USSR. Men somme hamna i fangeleirar i Sovjet også. Verst gjekk det ut over offiserane.»

Å vende tilbake blei ansett som risikabelt. Nils blei i Norge, uten oppholdstillatelse. I mars 1946 gifta han seg med Ruth Sæverud. Nå hadde han navnet David Daazenko. Som svoger fikk han lederen for hjemmefronten i Bergen, Bjarne Sæverud, komponistens sønn. Etter å ha bodd i ei hytte ved Siljustøl, nesten uten mat og penger, bodde de nygifte to år i Biskopshavn.

Under navnet David Daazenko søkte «Nils» i 1950 om norsk statsborgerskap. Han fikk avslag. Saksbehandler var overvåkings-sjef Asbjørn Bryhn, som returnerte søknaden til Justisdepartementet med følgende påskrift: «Man vil bestemt fraråde at søknaden innvilges.»

«Den kalde krigen, og Leonid si fortid som sovjetiske statsborgar og medlem av ei norsk, kommunistisk motstandsgrupp var ikkje uproblematisk», skriver Abraham. Det er et *understatement*. I januar 1954 blei «Osvald», Asbjørn Sunde, arrestert av overvåkingspolitiet for spionasje til fordel for Sovjetunionen. Han blei dømt til åtte års fengsel. I 1958 forlot Nils Norge, nå under navnet Ivan Trofimovitsj Pokinboroda. Han var «av overvåkingsmessige grunner uønsket i riket».

Også resten av historia om den sovjetiske krigsfangen og partisanen er overbevisende dokumentert av Ole-Jacob Abraham i «Forelebig udø!». Nils, alias Ivan, som døde i Sibir i 1982, etterlot seg sønnen Leif i Norge.

Arild Linneberg